

STATI

Jeden princip vládne všem

Tomáš Sobek*

Abstrakt: Text se zabývá použitelností kategorického imperativu v kontextech, které jsou považovány za morálně indiferentní. Když se někdo oportunisticky vyhýbá odvození závěru, protože mu tento závěr nevyhovuje, je to spíše morální než logická chyba. Takovou morální chybu lze dobře vysvětlit pomocí kategorického imperativu. Kelsen uvažoval platnost normy jako její závaznost. Jeho teorie ale umožňuje adresátům norem podobný logický trik, jak se vyhýbat odvození své právní povinnosti. Používání tohoto triku opět nemá povahu logické, ale morální chyby. Tuto morální chybu lze také vysvětlit pomocí kategorického imperativu. Využití služeb kategorického imperativu ale zpochybňuje Kelsenův právní pozitivismus.

Klíčová slova: Immanuel Kant, Hans Kelsen, kategorický imperativ, základní norma

Úvod

Letos v dubnu slavíme 300. výročí narození slavného německého filozofa Immanuela Kanta. Většina starých filozofických textů beznadějně zapadá prachem, ale jeho filozofie je stále živá. Kantovo filozofické dílo obstálo v testu časem, který nikomu nic neodpouští. Na jedné straně je důkladně probádané, ale na druhé straně stále inspiruje nová zkoumání. Ve svém textu se pokusím ukázat, že myšlenky Kantovy morální filozofie mohou nalézt uplatnění i v teoriích, které samy o sobě deklarují, že jsou morálně indiferentní.

Lidské jednání dokážeme hodnotit z různých normativních perspektiv. Když konstatujeme, že někdo jednal správně nebo nesprávně, hodnotíme jeho jednání např. z právního, morálního, náboženského, prudenciálního, sportovního nebo logického hlediska. Přitom si (více nebo méně) dáváme pozor, abychom nemísili odlišné perspektivy. Např. morální chyba je něco jiného než logická chyba. Nicméně zastánci etického racionalismu věří, že etiku lze vybudovat na ramenou logiky. Zřetelně to můžeme sledovat např. v díle Alana Gewirtha, jehož teorie rozvíjí tradici kantovské etiky. Gewirth má za to, že kategorické požadavky morálky lze uspokojivě vysvětlit tehdy, když „lze ukázat, že nejvyšší princip morálky je logicky nutný tak, že jeho popření (denial) by znamenalo sebe-popření (self-contradiction).“¹ To je velmi ambiciózní projekt. Svatý grál etického racionalismu. Na druhé straně lze zmínit např. Alana Gibbarda, jehož teorie rozvíjí spíše tradici humovské etiky. Gibbard píše: „Představ si Caligulu, jehož jediným cílem je utrpení druhých. To je hrozný životní plán, ale nemusí být formálně inkonzistentní. My dobří lidé můžeme uznat konzistenci takového plánu, a přesto s ním nesouhlasit; a budeme v tom koherentní.“²

* Doc. JUDr. Tomáš Sobek, Ph.D., katedra právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: 7664@mail.muni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1097-2009>. Tento text vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Morální problémy právních profesí* číslo MUNI/A/1242/2022, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoleškolý výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

1 GEWIRTH, A. *Reason and Morality*. Chicago: University of Chicago Press, 1978, s. 23.

2 GIBBARD, A. *Morality as Consistency in Living*: Korsgaard's Kantian Lectures. *Ethics*. 1999, Vol. 110, s. 145.

Ve svém textu se nebudu zabývat otázkou, jakou roli hraje logika v základech etiky.³ Nebudu zkoumat, zda v této věci mají pravdu kantovci nebo humovci. Položím si velmi odlišnou a v určitém smyslu opačnou otázku: Jaké východisko z nouze může poskytnout etika, když se zacyklíme v logice? Svoji úvahu omezím na Kantův kategorický imperativ. Pokusím se ukázat, že tento morální princip může vykonat dobrou práci i tam, kde bychom to nečekali. Například v Kelsenově ryzí nauce právní.

Ve druhé části velmi stručně vysvětlím Kantův kategorický imperativ, konkrétně tzv. formuli obecného zákona. Nemám v úmyslu se pouštět do exegeze Kantova díla. Naštěstí, pro účely mého textu to není potřebné. Ve třetí části ukáži, že korektní použití logiky předpokládá, že chceme dospět ke správnému závěru. Když se někdo vyhýbá odvození závěru, protože mu tento závěr nevyhovuje, je to spíš morální než logická chyba. Takovou morální chybu lze dobře vysvětlit pomocí kategorického imperativu. Ve čtvrté části identifikuji podobný problém, ale tentokrát v samotných základech Kelsenovy teorie práva. Kelsen uvažoval platnost normy jako její závaznost. Jeho teorie ale umožňuje adresátům norem logický trik, jak se vyhýbat odvození své právní povinnosti. Používání tohoto triku opět nemá povahu logické, ale morální chyby. Tuto morální chybu lze také vysvětlit pomocí kategorického imperativu. Je zajímavé, že kategorický imperativ, tedy určitý morální princip, lze využít v záchraně Kelsenovy pozitivistické teorie, když se dostane do potíží.

1. Formule obecného zákona

Kantova etika je racionalistická teorie normativní etiky, ve které hraje centrální roli kategorický imperativ.⁴ Tento morální princip zahrnuje systém tří (respektive pěti) tzv. formulí.⁵ Ve svém textu se zaměřím na formuli obecného zákona (FOZ), která je asi nejznámější.⁶ Ostatně Kant ji ve svém *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* prezentuje na prvním místě. FOZ zní následovně: „*Jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.*“⁷ Existuje celá řada výkladů FOZ. Vybral jsem si výklad od Pauline Kleingeld, protože jej považuji za nejlépe zdůvodněný.⁸ Kleingeld si všimla, že standardní

³ Logika obvykle požívá mezi filozofy velké důvěry, protože se zdá, že má solidní základy. To se ale týká spíše filozofů, kteří nejsou specialisté na logiku. Ve skutečnosti jsou samotné základy logiky, včetně zákona ne-kontradikce, předmětem vášnivých sporů. Např. australský logik Graham Priest argumentuje, že některé kontradikce jsou pravdivé. Viz např. PRIEST, G. *In Contradiction: A Study of the Transconsistent*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2006.

⁴ Racionalistická povaha Kantovy etiky se projevuje např. v tom, jak důležitou roli v jeho morálním systému hrají princip postačujícího důvodu a zákon ne-kontradikce. Viz např. GUYER, P. *Kant on the Rationality of Morality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

⁵ První a třetí formule má dvě varianty. Viz WOOD, A. *Formulas of the Moral Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 6.

⁶ Lze namítnout, že kategorický imperativ dává smysl pouze jako celek, a proto bychom neměli redukovat svoji pozornost pouze na formuli obecného zákona. To je pravda. Nicméně, komplexní analýza kategorického imperativu by znamenala velký odklon od záměru mého textu. Viz např. WOOD, A. *Formulas of the Moral Law*.

⁷ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Přeložil Ladislav Menzel. Praha: Svoboda, 1976, s. 62. V originále: „*Handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, daß sie ein allgemeines Gesetz werde.*“ Viz KANT, I. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. KRAFT, B. – SCHÖNECKER, D. (eds). 2. Auflage. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2016, s. 45.

⁸ KLEINGELD, P. Contradiction and Kant's Formula of Universal Law. *KANT-STUDIEN*. 2017, Vol. 108, No. 1, s. 89–115. Ale kdybych si zvolil jiný výklad, např. od Christine Korsgaard nebo Onory O'Neill, nezměnilo by to hlavní myšlenku mého textu. Viz KORSGAARD, C. M. *Creating the Kingdom of Ends*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996; KORSGAARD, C. M. *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*. Oxford: Oxford University Press, 2009; O'NEILL, O. *Acting on Principle: An Essay on Kantian Ethics*. New York: Cambridge University Press, 1975.

výklady FOZ přehlížejí slovo „zároveň“ (*zugleich*), jako by zde nehrálo důležitou roli. Pro její výklad je toto slovo naopak klíčové. FOZ požaduje, aby aktér jednal pouze na základě takových maxim, které může zároveň chtít jako obecný zákon. Podle Kleingeld to znamená, že aktér si má položit otázku: Mohu chtít určitou maximu jako maximu svého jednání a současně chtít tu stejnou maximu jako obecný zákon? Určitá maxima jednání je morálně nepřipustná, když současně chtění obojího představuje inkonzistenci vůle. Kleingeld to nazývá „volní sebe-popření“ (*volitional self-contradiction*).⁹

Nyní jsme připraveni aplikovat FOZ. Uděláme to na slavném Kantově příkladu ohledně falešného slibu. Nejprve uvažme maximu *M*: „Když si myslím, že potřebuji peníze, půjčím si od někoho peníze se slibem, že je vrátím, přestože vím, že je nevrátím.“ Maxima *M* se stává obecným zákonem na základě univerzalizace. To znamená, že každý ji bude akceptovat jako maximu svého jednání. A zároveň každý ví, že maxima *M* je obecným zákonem. V důsledku toho si všichni uvědomují, že slibům ohledně vrácení půjčky nelze věřit. Společenská praxe půjčování peněz se beznadějně zhroutí. Je zřejmé, že kdyby maxima *M* byla obecným zákonem, získání peněz falešným slibem by nebylo možné, protože v takové situaci by nikdo nebral sliby vážně. Jestliže někdo (říkejme mu Petr) chce, aby maxima *M* byla maximou jeho jednání, pak chce získat snadné peníze pomocí falešného slibu. A jestliže Petr chce, aby maxima *M* byla obecným zákonem, pak chce takový stav věcí, že nikdo (*včetně něj*) nemůže získat peníze pomocí falešného slibu. Jestliže Petr chce, aby *M* byla maximou jeho jednání, a zároveň chce, aby *M* byla obecným zákonem, dopouští se volního sebe-popření.¹⁰ Takže maxima *M* neprošla testem FOZ.

Aplikací FOZ lze identifikovat určitý typ iracionality, ale v čem spočívá jeho morální relevance? Můžeme poskytnout toto první přiblížení: „*Existuje jasná kontradikce, když chceme, aby maxima byla obecným zákonem, a zároveň chceme, abychom dělali arbitrární výjimky ve svůj prospěch.*“¹¹ To ale vyžaduje určité dovysvětlení. Jestliže Petr zamýšlí udělat falešný slib, pak samozřejmě *nechce*, aby maxima *M* byla důsledně obecným zákonem. Jeho strategie je parazitní. Petr je černým pasažérem společenského systému důvěry. On ve skutečnosti nechce, aby všichni (*včetně něj*) dodržovali své sliby. On chce, aby všichni (*kromě něj*) dodržovali své sliby. Arbitrárně si pro sebe vznáší nárok na výjimku jako by byl něčím víc než ostatní. Takový přístup je arogantní, svévolný a neférový.¹² Vtip je v tom, že arbitrárnost je obecně dostupná. Je totiž snadná nejen pro Petra, ale také pro kohokoli dalšího. Kdokoli může pro sebe nárokovat takovou výjimku. Kdokoli může říct: „No jo, to je skvělý nápad. Ať všichni (*kromě mě*) dodržují své sliby!“ Ovšem kdyby si tu výjimku nárokoval každý, společenská praxe slibů by se zhroutila. Petr ještě může klást odpor: „Já přece nechci, aby si tu výjimku nárokoval každý. Chci, abych si ji nárokoval jen já.“ Ale to se již točíme v kruhu, protože to může také říct každý. Kdokoli může říct: „Chci, abych si tu výjimku nárokoval pouze já.“

⁹ Kleingeld považuje za jednu z výhod svého výkladu, že umožňuje chápat kontradikci v běžném smyslu, který je kontinuální s logickou kontradikcí. Například: Chci jíst čokoládu a zároveň chci, aby nikdo nejedl čokoládu. Viz KLEINGELD, P. *Contradiction and Kant's Formula of Universal Law*, s. 103. Michael Walschots ale upozorňuje, že vztah mezi volním sebe-popřením a logickou kontradikcí je spíše nejasný. Viz WALSCHOTS, M. *The Volitional Self-Contradiction Interpretation of Kant's Formula of Universal Law: A Response to Kleingeld*. *Philosophia*. 2023, Vol. 51, s. 483–497.

¹⁰ KLEINGELD, P. *Contradiction and Kant's Formula of Universal Law*, s. 106.

¹¹ PATON, H. J. *The Categorical Imperative: a study in Kant's moral philosophy*. London: Hutchinson's University Library, 1946, s. 139.

¹² CHOLBI, M. *Understanding Kant's Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, s. 93–94.

Připomeňme si maximu *M*: „Když si myslím, že potřebuji peníze, půjčím si od někoho peníze se slibem, že je vrátím, přestože vím, že je nevrátím.“ Jestliže Petr jedná na základě této maximy, důvodem jeho jednání je jeho přesvědčení, že potřebuje peníze. Vezměme, že by Petr řekl: „Chci, aby všichni dodržovali své sliby vrátit půjčené peníze. Ale s výjimkou mě, protože já ty peníze potřebuji.“ Taková úvaha nedává dobrý smysl. Vždyť všichni ostatní si také půjčují peníze, protože si myslí, že je potřebují. Kdokoli může použít univerzální výhradu: „Ale s výjimkou mě, protože já ty peníze potřebuji.“ Petr se dopouští volního sebe-popření: Chce výjimku, která prospívá pouze jemu, a zároveň chce tuto výjimku na základě obecného důvodu, který prospívá každému.

Petr má v rukávu ještě jednu falešnou kartu. Identifikuje nějakou arbitrární vlastnost, kterou má jen on a na které se pokusí založit výjimku pouze pro sebe. Například: „Mám nárok na výjimku, protože jsem se narodil 6. 5. 1974 v Krnově v čase 23:55.“ Jenomže stejný trik je snadno k dispozici pro kohokoli. Například Tereza si řekne: „Výborně. A já mám nárok na výjimku, protože jsem se narodila 31. 7. 1989 v Čáslavi v čase 15:07.“ Důvod Terezy je stejně arbitrární jako ten Petřův, a proto její nárok na výjimku není horší než ten jeho. Jestliže má Petr nárok na výjimku, pak jej má i Tereza. A kdokoli další. Na laciné argumentační triky lze reagovat rozhněvaně: „Co kdyby to dělal každý?“ Ale též pohrdavě: „Ubohý pokus. To přece umí každý!“ V tomto kontextu je ale jejich význam podobný.

Jestliže připustíme výjimky v režimu arbitrárních důvodů, pak budou volně k dispozici pro každého. Jenomže když jsou výjimky volně dostupné pro každého, nejsou to již výjimky z pravidla, ale spíše zrušení pravidla jako takového. Petr se svou taktikou nemůže uspět v prostředí korektního zdůvodňování. Jestliže si myslí, že režim arbitrárních důvodů bude pracovat jenom pro něj, pak je v této věci iracionální. Petr chce získat výjimku jenom pro sebe a zároveň ji chce získat pomocí prostředků, které má triviálně k dispozici každý. To znamená, že jeho cíle nejsou v souladu se zvolenými prostředky k jejich dosažení. Jeho volní sebe-popření má povahu instrumentální iracionality. Důležité je, že Petr je instrumentálně iracionální za předpokladu, že se snaží používat arbitrární důvody v režimu korektního zdůvodňování.¹³ Přitom samotný pojem arbitrárních důvodů zahrnuje etické i logické prvky. Na jedné straně chápeme arbitrární důvody jako morálně irrelevantní důvody, což je režim etických úvah. Na straně druhé se opíráme o principy, které patří spíše do logiky. Například: Když má Petr výjimku *V*, protože má vlastnost *P*, ve smyslu postačující podmínky, pak výjimku *V* mají všichni, kteří také mají vlastnost *P*.¹⁴ Nebudeme se zabývat otázkou, kde končí logika a začíná etika. Nejsem si jistý, jestli tato otázka dává dobrý smysl. V další části si nicméně ukážeme, že i když svoji úvahu omezíme na prostou logiku, etika se nenápadně vplíží zpátky.

2. Co řekla želva Achillovi?

Petr zatím nedopadl moc dobře. Nepodařilo se mu zajistit výjimku jenom pro sebe tak, aby se obecný zákon vztahoval na všechny kromě něj. Nepodařilo se mu to, protože režim

¹³ Možná, že se zde posouvám od Kantovy etiky k Habermasově diskurzivní etice. Ale jak jsem avizoval v Úvodu, účelem tohoto textu není exegeze Kantovy morální filozofie.

¹⁴ Gewirth ve své etické teorii používá tzv. princip zobecnitelnosti: Když mám vlastnost *A*, protože mám vlastnost *B*, ve smyslu postačující podmínky, pak vlastnost *A* mají všichni, kteří mají vlastnost *B*. Gewirth zdůrazňuje, že princip zobecnitelnosti je principem logiky, nikoli etiky. Viz GEWIRTH, A. *Reason and Morality*, s. 105. Viz také KORSGAARD, C. M. *Valuing Our Humanity*. In: DEAN, R. – SENSEN, O. (eds). *Respect for persons*. Oxford University Press, 2021, s. 183.

korektního zdůvodňování neposkytuje prostor pro arbitrární výjimky. Dokonce lze říct, že určitý režim je režimem *korektního* zdůvodňování právě proto, že neumožňuje arbitrární výjimky. Petr má ještě jednu možnost, která ale na první pohled nevypadá moc nadějně. Vzepře se požadavkům logiky! Petr odmítne provést úsudek: „Všichni mají povinnost dodržovat své sliby, tedy i já mám povinnost dodržovat své sliby.“ On prostě konstatuje, že neví, proč by to měl odvodit. Ale to znamená, že Petr se navenek prezentuje jako někdo, kdo neovládá elementární logiku. Konkrétně neovládá tzv. zákon konkretizace ZK_p : „Z obecného výroku odvod' každou jeho instanci.“¹⁵

Důsledně vzato, ZK_p není vhodné pravidlo pro lidské usuzování. Problém je jednak v tom, že existuje nekonečně mnoho obecných výroků. A také v tom, že některé obecné výroky mají nekonečně mnoho instancí. ZK_p je obecný příkaz, který není splnitelný v celém svém rozsahu, protože konečná lidská mysl nedokáže provést nekonečně mnoho úsudků.¹⁶ A proto se zdá být vhodnější formulovat zákon konkretizace jako dovolení (ZK_D): „Z obecného výroku můžeš odvodit každou jeho instanci.“ ZK_D ale není vhodné pravidlo pro naše účely, protože nepožaduje, aby Petr udělal určitý úsudek. ZK_D pouze poskytuje Petrovi dovolení, aby tento úsudek udělal. Jenomže Petr podle předpokladu nemá vlastní motivaci, aby toto logické dovolení ochotně využil. On přece nechce přiznat, že má povinnost dodržovat své sliby.

A proto se vraťme k ZK_p , ale s určitým omezením. Jako příkaz k odvození bude ZK_p aktivován jen v případech, kdy je určité odvození tematizováno. To znamená, že existuje nějaká výzva nebo praktický zájem ohledně daného úsudku. Vyhnete se tím problému nekonečných požadavků k provádění úsudků, které nikoho nezajímají. Nyní vezměme, že Petr je vyzván, aby udělal úsudek: „Všichni mají povinnost dodržovat své sliby, tedy i Petr má povinnost dodržovat své sliby.“ Petr požaduje logické zdůvodnění, proč by to měl udělat. Pro potřeby přehlednosti si nejprve označme obecný výrok: *a)* Všichni mají povinnost dodržovat své sliby. A také jeho instanci: *b)* Petr má povinnost dodržovat své sliby. Nyní předložíme Petrovi následující argument (*AR*):

Z obecného výroku odvod' každou jeho instanci. (ZK_p)

a) je obecný výrok.

b) je instance *a*).

Tedy: Z a) odvod' b).

Na první pohled se zdá, že *AR* dostává Petra pod neodolatelný tlak logiky, aby odvodil závěr, že také on má povinnost dodržovat své sliby. Ale to je omyl. Ve skutečnosti *AR* nemůže mít takový efekt. Petr podle předpokladu neuměl provést původní úsudek, protože neovládal ZK_p . Jenomže *AR* v tomto ohledu nepřináší zlepšení, ale naopak zhoršení. Nyní totiž musí Petr zvládnout další úsudek navíc: „ ZK_p je aplikovatelný na všechny obecné výroky, tedy ZK_p je aplikovatelný také na obecný výrok *a*).“¹⁷ Přitom tento úsudek předpo-

¹⁵ Zákon konkretizace se v anglicky psané literatuře obvykle označuje jako *Universal Instantiation*.

¹⁶ BOGHOSSIAN, P. Epistemic Rules. *Journal of Philosophy*. 2008, Vol. 105, Issue 9, s. 477.

¹⁷ Tato záležitost není úplně jasná. Např. Corine Besson argumentuje, že takový úsudek není potřebný. Viz BESSON, C. Knowledge of logical generality and the possibility of deductive reasoning. In: CHAN, T. – NES, A. (eds). *Inference and consciousness*. London: Routledge 2019, s. 172–196. Ale srovnej BOGHOSSIAN, P. – WRIGHT, C. Kripke, Quine, the 'Adoption Problem' and the Empirical Conception of Logic. *Mind*. 2024, Vol. 133, Issue 529, s. 86–116.

kládá další použití ZK_p , které Petr údajně neovládá. Problém spočívá v tom, že ZK_p je základním pravidlem logiky, jehož platnost nelze vysvětlit bez použití tohoto pravidla nebo nějakého jeho derivátu. Základní pravidla logiky nelze přijmout, protože jejich přijetí předpokládá, že je již používáme. A pokud je již používáme, jejich přijetí nepotřebujeme.¹⁸

Podobný problém lze zaznamenat v případě logického pravidla *modus ponens*.¹⁹ Učitelé logiky obvykle vysvětlují svým studentům platnost tohoto pravidla pomocí sémantické tabulky pro materiální implikaci. Svůj argument, který dokazuje, že *modus ponens* je deduktivně platné pravidlo, předkládají ve formě *modu ponens*. Jinými slovy, abychom pochopili, že *modus ponens* je platné deduktivní pravidlo, musíme toto pravidlo použít. Takové vysvětlení je zjevně kruhové. Praktická schopnost používat základní logické pravidlo má přednost před teoretickou schopností pochopit, že je logicky platné. To znamená, že při usuzování potřebujeme ochotu a možná i odvahu určité pravidlo používat, přestože ještě nemáme teoreticky potvrzené a garantované, že opravdu je platné. Paul Boghossian píše: „Jestliže máme dát smysl oprávněnému použití našich základních logických metod, musíme dát smysl tomu, co jsem nazval slepé, ale bezúhonné zdůvodňování – způsob přechodu mezi myšlenkami, který je oprávněný, přestože pro něj nemáme žádnou zváženou podporu.“²⁰

Vezměme, že Petr akceptuje premisy „Jestliže jsem něco slíbil, pak bych to měl udělat.“ a „Slíbil jsem vrátit půjčené peníze.“ Nyní očekáváme, že Petr automaticky odvodí, že by měl vrátit půjčené peníze. Jenomže Petr se zdráhá to udělat. Místo toho bude požadovat logické zdůvodnění, proč by měl provést takový úsudek. Petrův trik asi pochopíme tak, že se oportunisticky vyhýbá své morální povinnosti plnit své sliby. Ale to není všechno. Tento pochybný přístup zároveň nabourává každou argumentační hru požadování důvodů.

Slavný spisovatel Lewis Carroll v roce 1895 publikoval krátký článek *What the Tortoise Said to Achilles*, který je dodnes velmi živě diskutovaný mezi odborníky na epistemologii logiky.²¹ Jak již název napovídá, jedná se o rozhovor mezi řeckým hrdinou Achillem a želvou. Diskuze se týká argumentu ve formě *modus ponens*, jehož obsah si ale přizpůsobíme předmětu naší úvahy:

(A) Jestliže jsem něco slíbila, pak bych to měla udělat.

(B) Slíbila jsem vrátit půjčené peníze.

Tedy (Z) Měla bych vrátit půjčené peníze.

Želva sice akceptuje obě premisy předloženého argumentu, ale odmítá odvodit jeho závěr. Požaduje explicitní zdůvodnění, že závěr opravdu vyplývá z premis. Achilles zdůvodňuje: „Jestliže (A) je pravda a (B) je pravda, pak (Z) musí být také pravda.“ Želva se zdůvodněním souhlasí, ale požaduje, aby Achilles toto zdůvodnění doplnil k původní-

¹⁸ BIRMAN, R. The Adoption Problem and the Epistemology of Logic. *Mind*. 2024, Vol. 133, Issue 529, s. 37–60. Viz také KRIPKE, S. A. The Question of Logic (1974). *Mind*. 2024, Vol. 133, Issue 529, s. 1–36.

¹⁹ Odvozovací pravidlo *modus ponens* (tzv. eliminace implikace, respektive pravidlo odloučení):

Jestliže A, pak B.

A

Tedy: B.

²⁰ BOGHOSSIAN, P. Blind Reasoning. *The Aristotelian Society*. 2003, Vol. 77, Issue 1, s. 248.

²¹ CARROLL, L. What the Tortoise Said to Achilles. *Mind*. 1895, Vol. 4, Issue 14, s. 278–280.

mu argumentu jako novou premisu (C). Achilles želvě vyhoví a rozšíří původní argument o premisu (C):

(A) Jestliže jsem něco slíbila, pak bych to měla udělat.

(B) Slíbila jsem vrátit půjčené peníze.

(C) Jestliže (A) a (B), pak (Z).

Tedy (Z) Měla bych vrátit půjčené peníze.

Následně se ale celá operace zopakuje stejným způsobem. Želva sice akceptuje všechny premisy rozšířeného argumentu, včetně nové premisy (C), ale opět odmítá odvodit závěr. Nyní požaduje explicitní zdůvodnění, že závěr rozšířeného argumentu opravdu vyplývá z jeho premis. Achilles zdůvodňuje: „Jestliže (A) je pravda, (B) je pravda a (C) je pravda, pak (Z) musí být také pravda.“ Želva se zdůvodněním souhlasí, ale požaduje, aby Achilles toto zdůvodnění doplnil k rozšířenému argumentu jako novou premisu (D). Achilles opět želvě vyhoví, čímž ale znovu rozšiřuje již rozšířený argument:

(A) Jestliže jsem něco slíbila, pak bych to měla udělat.

(B) Slíbila jsem vrátit půjčené peníze.

(C) Jestliže (A) a (B), pak (Z).

(D) Jestliže (A), (B) a (C), pak (Z).

Tedy (Z) Měla bych vrátit půjčené peníze.

Nyní je jasné, jak by jejich rozhovor pokračoval dál. Achilles sice není žádný génius, ale i on dokáže pochopit, že želva si s ním jenom hraje. Zdá se, že želva nemá v úmyslu odvodit závěr, který vyplývá z premis, přestože tyto premisy akceptovala. Místo aby použila pravidlo *modus ponens* k odvození závěru, požaduje po Achillovi, aby instance tohoto pravidla přepisoval jako další a další premisy ve tvaru implikace. Je to drzý trik, jak neomezeně oddalovat požadovaný úsudek. V našem případě je to trik, jak se vyhýbat závěru ohledně své povinnosti vrátit peníze.

Corine Besson argumentuje, že pravidla logiky bychom neměli chápat tak, že působí v lidské mysli jako motivální páky. Logika sama o sobě nikoho k ničemu nepohne. Zdrojem motivace při usuzování nejsou metody usuzování, ale kognitivní a praktické cíle, které při svém usuzování sledujeme: „*Předpokládejme, že chci Lucy překvapit dárky k jejímu zítřejšímu narozeninám. Předpokládejme také, že se domnívám, že se Lucy brzy vrátí domů, a že pokud se brzy vrátí, měla bych dárky raději schovat hned, jinak by bylo překvapení zmařeno. Z toho odvozují, že bude lepší, když dárky schovám hned. Zdá se, že mě k tomuto závěru vede skutečnost, že chci Lucy na její narozeniny překvapit. Není to moje znalost modu ponens nebo příkazu (dodržuj modus ponens!), jak by předpokládal názor, že logika hýbe lidskou myslí.*“²² Naše ochota dělat úsudky vychází z našich osobních tužeb, zejména z touhy po poznání a z touhy dělat správné věci.²³ Ale to je přesně to, co Petrovi a Carrollově želvě podle předpokladu chybí. Korektní usuzování předpokládá, že chceme dospět ke správnému závěru. Když někdo oportunisticky požaduje doplňování dalších a dalších premis jenom proto, aby se vyhnul odvození nechtěného závěru, je to spíš

²² BESSON, C. Logical Expressivism and Carroll's Regress. *Royal Institute of Philosophy Supplement*. 2019, Vol. 86, s. 54.

²³ BESSON, C. Knowing How to Reason Logically. *Proceedings of the Aristotelian Society*. 2021, Vol. 121, Part 3, s. 347.

morální než logická chyba. Tento druh morální chyby lze vysvětlit pomocí kategorického imperativu.

Nejprve si ale všimněme, že Carrollova želva se nedopustila explicitní kontradikce ohledně samotného obsahu argumentu. K tomu by došlo, kdyby zastávala následující tři názory: 1) Jestliže jsem něco slíbila, pak bych to měla udělat; 2) slíbila jsem vrátit půjčené peníze; 3) není pravda, že bych měla vrátit půjčené peníze. Tyto tři názory nemohou být společně pravdivé. V takovém případě bychom požadovali, aby želva některý ze svých názorů přehodnotila. Želva ale udělala něco docela jiného. Vychytralým trikem se vyhýbala tomu, aby zaujala jakýkoli názor ohledně své povinnosti vrátit peníze. Kdyby korektně odvodila závěr, přiznala by svoji povinnost vrátit peníze. A kdyby explicitně popřela závěr, přiznala by svoji logickou inkonzistenci. To bylo pro želvu nepříjemné dilema, kterému se chtěla svým trikem vyhnout. Označme si to jako dilema typu *D*.

Nicméně, želva se dopustila volního sebe-popření ve smyslu kategorického imperativu. Želva využívala (nebo spíše zneužívala) diskurzivní pravidlo (*DP*): „Když tě někdo požádá o zdůvodnění, že tvůj argument je platný, udělej to!“ Dějala to tak, že požadovala po Achillovi, aby doplňoval další a další premisy se zdůvodněním, že uvažovaný argument je deduktivně platný. Naivní Achilles ji pokaždé vyhověl. Želva to dělala proto, aby se vyhnula dilematu typu *D*. To znamená, že želva jednala na základě maximy *L*: „Když se chci vyhnout dilematu typu *D*, budu s neomezeným opakováním používat diskurzivní pravidlo *DP*, přestože vím, že takové použití je v rozporu s jeho účelem.“ Co by se stalo, kdyby se maxima *L* používala jako obecný zákon? Argumentační hra požadování a poskytování zdůvodnění by se beznadějně zhroutila. Nikdo by nebral diskurzivní pravidlo *DP* vážně. V takové situaci již nelze *DP* použít, ani zneužít. Jestliže želva chce, aby maxima *L* byla maximou jejího jednání, pak se chce pomocí *DP* vyhnout dilematu typu *D*. A jestliže želva chce, aby maxima *L* byla obecným zákonem, pak chce takový stav věcí, že nikdo (*včetně ní*) se nemůže pomocí *DP* vyhnout dilematu typu *D*. Stručněji: Chce zneužít *DP* a zároveň chce situaci, ve které *DP* neexistuje. Želva se dopustila volního sebe-popření.

3. Co by Kelsen řekl želvě?

Hans Kelsen si v *Reine Rechtslehre* klade otázku: „Jestliže je norma platná, co je zdrojem její platnosti?“²⁴ Kelsen se domnívá, že normativní dimenzi práva nelze vysvětlit pouhým odkazem na fakty ohledně bytí. Svůj názor opírá o Humovu tezi: Z toho, že něco je, nemůže vyplývat, že něco má být.²⁵ A proto platnost normy nelze vysvětlit bez odkazu na platnost jiné normy. Například samotný fakt, že Bůh něco přikázal, není postačující podmínkou vzniku nějakých povinností. Jestliže z tohoto příkazu odvozujeme nějaké povinnosti, předpokládáme přitom platnost normy, že Boží příkazy by se měly dodržovat. Fakty nemohou samy sobě určovat svůj normativní význam. Uvažujeme-li o nějakém faktu jako normativně významném, implicitně odkazujeme k nějaké normě. Norma je platná, protože byla stanovena na základě vyšší normy, která je opět platná, protože byla stanovena na základě ještě vyšší normy. Ale tento řetězec musí někde skončit. Musí skončit u nějaké normy, jejíž platnost se již nezpochybňuje, ani nedokazuje. Platnost takové základní nor-

²⁴ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*. Wien, 1960, s. 196.

²⁵ HUME, D. A Treatise of Human Nature (1739–1740). In: SAYREMCCORD, G. (ed.). *Moral Philosophy*. Hackett Publishing Company, 2006, s. 77.

my se jen předpokládá. Základní norma je konstitutivní pro jednotu určitého normativního systému, protože je společným zdrojem platnosti všech norem, které patří do tohoto systému.²⁶

To je krásná teorie. Zejména, když odhlédneme od skutečnosti, že nefunguje. Pro následující analýzu je klíčové, jak Kelsen chápe pojem platnosti. Kelsen definuje platnost normy jednak jako její normativní existenci, jednak jako její závaznost. K tomu dodává: „Jestliže používáme výraz ‚mělo by být‘ ve všech těchto významech, jak bylo výše naznačeno, můžeme popsat platnost normy formulací: něco by se mělo, nebo nemělo konat.“²⁷ Takže otázka, zda je norma platná, je současně otázkou, zda bychom ji měli dodržovat: „Že norma, odkazující k chování lidské bytosti, je platná, znamená, že je závazná – že nějaký člověk by se měl chovat způsobem, který je normou stanovený.“²⁸ Tvrzení, že norma je platná podle Kelsena (mimo jiné) znamená, že jestliže nám tato norma něco přikazuje, pak bychom to měli splnit. Níže si ukážeme, že toto analytické spojení pojmů platnosti a závaznosti způsobuje jeho teorii vážný logický problém.²⁹

Nejprve si ale všimněme, jak Kelsen ilustruje svoji teorii základní normy na neprávním příkladu: „Otec přikázal svému dítěti, aby šlo do školy. Na otázku dítěte: proč bych měl/a jít do školy, se může odpovědět: protože to přikázal otec a protože dítě má poslouchat příkazy svého otce. Pokud se dítě dále ptá: proč bych měl/a poslouchat příkazy otce, se může odpovědět: protože Bůh přikázal, že se mají poslouchat příkazy rodičů, a protože příkazy Boha se mají poslouchat. Pokud se ale dítě dál zeptá, proč by se měly poslouchat příkazy Boha, tedy pokud zpochybní platnost této normy, pak bude odpověď, že platnost této normy nesmí být zpochybňována, že po důvodu její platnosti se nemá pátrat, že tato norma se může jen předpokládat.“³⁰ Otec ukončil diskuzi tvrzením, že příkazy Boha se musí poslouchat. Jinými slovy: Jestliže Bůh něco přikáže, měli bychom to dodržovat. Otec navíc tvrdí, že platnost této normy se musí předpokládat. Normě, že příkazy Boha se musí poslouchat, budeme říkat BZ. Co znamená předpokládat, že BZ je platná? Podle Kelsenovy teorie to znamená předpokládat, že BZ je závazná. Jinými slovy: Jestliže BZ něco přikáže, měli bychom to dodržovat. Jenomže to je nová norma. Budeme ji říkat BZ₁. Je zřejmé, že BZ a BZ₁ jsou dvě

²⁶ Kelsenova idea základní normy není v jeho díle jednotná. Stanley Paulson identifikuje pět Kelsenových koncepcí základní normy: 1) základní norma jakožto konečný základ zmocnění k vydávání právních norem; 2) základní norma jakožto konečný základ zmocnění k ukládání sankcí; 3) základní norma jakožto konečný základ právní platnosti, přičemž „platnost“ právní normy odkazuje na její příslušnost k právnímu systému; 4) základní norma jakožto konečný základ právní platnosti, kde „platnost“ odkazuje na závaznost; 5) základní norma jakožto předpoklad přechodu od pouhého subjektivního smyslu činu k jeho objektivnímu nebo právnímu smyslu. V našem kontextu je relevantní zejména koncepce 4). Viz PAULSON, S. L. The Basic Norm. In: SOMEK, A. – BEZEMEK, Ch. – POTACZ, M. (eds). *Vienna Lectures on Legal Philosophy*. Volume 2. Bloomsbury Publishing, 2020, s. 68–69.

²⁷ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*, s. 10. Kelsen zastává pojmové spojení platnosti a závaznosti i v jiných svých textech. Například: „Říct, že norma je platná, znamená říct, že předpokládáme její existenci nebo – což znamená totéž – předpokládáme, že má ‚závaznou sílu‘ pro ty, jejichž chování reguluje.“ Viz KELSEN, H. *General Theory of Law and State*. Přeložil Anders Wedberg. Cambridge: Harvard University Press, 1945, s. 30. Viz také KELSEN, H. *General Theory of Norms*. Přeložil Michael Hartney. Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 346.

²⁸ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*, s. 196.

²⁹ Např. Alf Ross argumentuje, že Kelsenovo pojetí platnosti jako závaznosti není slučitelné s jeho právním pozitivismem. Povinnost dodržovat právo je prý morální povinnost, nikoli právní povinnost. Viz ROSS, A. Validity and the Conflict between Legal Positivism and Natural Law. In: PAULSON, S. L. – LITSCHEWSKI PAULSON, B. (eds). *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 147–163. Srovnej RAZ, J. Kelsen's Theory of The Basic Norm. In: PAULSON, S. L. – LITSCHEWSKI PAULSON, B. (eds). *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*. Oxford University Press, 1998, s. 47–68.

³⁰ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*, s. 196.

odlišné normy. BZ přikazuje, abychom dodržovali Boží příkazy. BZ_1 přikazuje, abychom dodržovali BZ . Jenomže to znamená, že také předpokládáme platnost normy BZ_2 , která přikazuje, abychom dodržovali BZ_1 . A tak dále.³¹ Je zřejmé, že regres nebyl zastaven. Tento regres je generován samotnou platností (jakožto závazností) norem, a proto nemůže být zastaven u nějaké normy jenom proto, že její platnost se předpokládá.

Představme si, že Kelsen potká Carrollovu želvu, která je liknavá ohledně vracení půjčených peněz. Kelsen se ji pokusí přesvědčit, že by měla peníze vrátit. Řekne želvě: „Měla bys vrátit půjčené peníze, protože norma N ti to přikazuje. Přitom norma N je platná.“ Želva se ho zeptá: „To zní rozumně. Ale ještě mi prosím vysvětli, co znamená, že norma N je platná.“ Kelsen ji pohotově vysvětluje: „Že N je platná znamená, že N je závazná. Jinými slovy: Jestliže ti N něco přikazuje, pak bys to měla udělat.“ Želva požádá Kelsena, aby svůj argument napsal. Ten ji ochotně vyhoví a napíše:

(N_1) Jestliže ti norma N něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N)

(A) Norma N ti přikazuje vrátit půjčené peníze.

Tedy (Z) Měla bys vrátit půjčené peníze.

Želva říká Kelsenovi: „Jestli tvůj argument chápu správně, měla bych dodržet normu N , protože mi to přikazuje nějaká další norma N_1 . Takže mám předpokládat, že norma N_1 je také platná.“ Kelsen odpoví: „Přesně tak.“ Ale želva pokračuje: „Co znamená předpokládat, že norma N_1 je platná?“ Kelsen trpělivě odpoví: „Jak jsem již řekl, znamená to předpokládat, že je závazná. Jinými slovy: Jestliže ti N_1 něco přikazuje, pak bys to měla udělat.“ Želva: „To zní skvěle. Napiš to.“ Kelsen k původnímu argumentu připiše novou premisu (N_2):

(N_2) Jestliže ti norma N_1 něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N_1)

(N_1) Jestliže ti norma N něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N)

(A) Norma N ti přikazuje vrátit půjčené peníze.

Tedy (Z) Měla bys vrátit půjčené peníze.

Operace se ale jen zopakuje. Želva identifikuje novou normu N_2 . Platnost této normy znamená, že je závazná: Želva by měla dodržovat normu N_2 . Tím se ovšem generuje další norma N_3 , která přikazuje želvě, aby dodržovala normu N_2 . Kelsen na žádost želvy připiše další premisu (N_3):

(N_3) Jestliže ti norma N_2 něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N_2)

(N_2) Jestliže ti norma N_1 něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N_1)

(N_1) Jestliže ti norma N něco přikazuje, pak bys to měla udělat. (platnost N)

(A) Norma N ti přikazuje vrátit půjčené peníze.

Tedy (Z) Měla bys vrátit půjčené peníze.

³¹ Herbert Hart vyčítá Kelsenově teorii, že vytváří zbytečné zdvojení. Jestliže společensky akceptovaná norma N požaduje chování A , pak není potřebná další norma N_1 , která požaduje, aby se dodržovala norma N . Alf Ross souhlasí s Hartem. Robert Alexy naopak argumentuje, že zdvojení není zbytečné, protože si můžeme položit smysluplnou otázku, zda společensky akceptovaná norma N je opravdu právně platná. Srovnej HART, H. L. A. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press, 1994 (1961), s. 293; ROSS, A. *Validity and the Conflict between Legal Positivism and Natural Law*. In: PAULSON, S. L. – LITSCHIEWSKI PAULSON, B. (eds). *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*, s. 160; ALEXY, R. *Begriff und Geltung des Rechts*. 3. Auflage. Verlag Karl Alber Freiburg/München, 2011, s. 163–165.

Zdrojem tohoto regresu není opakované zpochybňování platnosti norem, ale naopak jejich opakované uznávání. Želva velmi ochotně uznává platnost každé nové normy. To ale podle Kelsenovy teorie znamená, že zároveň uznává i jejich závaznost. A v důsledku toho vždy uznává také platnost nějaké další normy, která přikazuje dodržování předchozí normy.³² Tento regres nelze zastavit u nějaké nejvyšší normy. Vezměme, že ZN je nejvyšší norma. Jestliže ZN je platná, pak je i závazná. A jestliže ZN je závazná, pak je platná nějaká další (vyšší) norma, která přikazuje dodržování ZN. Ale to je v rozporu s předpokladem, že ZN je nejvyšší norma.³³ Želva využívá (nebo spíše zneužívá) pojmu platnosti v Kelsenově teorii. Místo, aby odvodila svoji povinnost vrátit půjčené peníze, oportunisticky generuje potenciálně nekonečnou sekvenci platných, ale zbytečných norem.

Dopustila se želva volního sebe-popření ve smyslu kategorického imperativu? Myslím, že ano. Dokonce si myslím, že tuto skutečnost lze vysvětlit v pojmech Kelsenovy teorie. Kelsen odmítá redukovat právní platnost na pouhou efektivnost.³⁴ Konkrétní právní norma může být platná, i když *de facto* není dodržovaná nebo aplikovaná. Nicméně Kelsen tvrdí, že je-li právní systém jako celek zcela neefektivní, pak jeho normy nemohou být platné.³⁵ Želva se na jedné straně odvolává na platnost norem. Ale přitom používá metodu neomezeného opakování, která zcela znemožňuje jejich aplikovatelnost. Replikuje další a další platné normy, ale dělá to jenom proto, aby se nikdy nepoužily. Její metoda připomíná hackerský útok, který zahltí webové stránky extrémním množstvím dotazů o informaci, aby je tím vyřadil z provozu. Želva jedná na základě maximy O: „Když se chci vyhnout odvození nepříjemné právní povinnosti, budu opakovaně využívat platnosti právních norem k jejich neomezené replikaci, přestože vím, že tím vylučuji jejich aplikovatelnost.“ Co by se stalo, kdyby se maxima O používala jako obecný zákon? Lidé by pomocí této metody neomezeně replikovali normativní předpoklady právních norem, aby se vyhýbali odvození jejich normativních důsledků. Vyhýbání se právním povinnostem by bylo pro kohokoli velmi snadné. Příliš snadné. Právní systém jako celek by pak byl ochromený a zcela neefektivní. Podle Kelsena by jeho normy ztratily svoji platnost. A když právní normy ztratí svoji platnost, nelze zneužít jejich platnosti.

³² NINO, C. S. Some Confusions surrounding Kelsen's Concept of Validity. In: PAULSON, S. L. – LITSCHESKI PAULSON, B. (eds). *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 253–262. Srovnej BULYGIN, E. An Antinomy in Kelsen's Pure Theory of Law. In: PAULSON, S. L. – LITSCHESKI PAULSON, B. (eds). *Normativity and Norms: Critical Perspectives on Kelsenian Themes*. Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 297–316.

³³ „Je zřejmým problémem, že při stoupaní od normy k normě se musíme zastavit u nejvyšší normy – ústavy, či spíše „první“ ústavy – jejíž závaznost není a nemůže být založena na žádné nadřazené normě, neboť z definice (tj. díky samotnému pojmu „nejvyšší“) nemůže existovat žádná jí nadřazená norma. Nejvyšší norma nemůže být jakkoli právně závazná, neboť v takovém případě by prostě nebyla nejvyšší. Proto je Kelsen nucen formulovat „fiktivní“ základní normy (fiktivní, jak ostatně Kelsen v posledních letech svého života uznal).“ Viz GUASTINI, R. Kelsen on Validity (Once More). *Ratio Juris*. 2016, Vol. 29, No. 3, s. 405.

³⁴ „Protože na jedné straně efektivita normy spočívá v tom, že je ve velké míře skutečně dodržována, a na druhé straně platnost normy spočívá v tom, že by měla být dodržována, a pokud není dodržována, pak by měla být aplikována, je třeba platnost normy odlišovat od její efektivnosti stejně jako Měti od Byti.“ Viz KELSEN, H. *General Theory of Norms*, s. 139.

³⁵ „Norma je považována za platnou pouze tehdy, když náleží do systému norem, do řádu, který je jako celek efektivní. Takže efektivnost je podmínkou platnosti; podmínkou, nikoli důvodem platnosti. Norma není platná proto, že je efektivní; je platná, pokud řád, do kterého náleží, je ve svém celku efektivní.“ Viz KELSEN, H. *General Theory of Law and State*, s. 42. Viz také KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*, s. 215–220. Srovnej HART, H. L. A. *The Concept of Law*, s. 116; RAZ, J. *The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of a Legal System*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 1980, kap. 7; FINNIS, J. *Natural Law and Natural Rights*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2011 (1980), s. 246–247.

Může želva konzistentně chtít maximu *O* jako maximu svého jednání a současně chtít tu stejnou maximu jako obecný zákon? Nemůže. Jestliže želva chce, aby maxima *O* byla maximou jejího jednání, pak se chce pomoci platnosti norem vyhnout odvození nepřijemné povinnosti. A jestliže želva chce, aby maxima *O* byla obecným zákonem, pak chce takový stav věcí, že nikdo (*včetně ní*) se nemůže pomoci platnosti norem vyhnout odvození nepřijemné povinnosti. Želva se dopustila volního sebe-popření. Jinými slovy, její metoda nemůže být úspěšná v režimu korektního zdůvodňování.³⁶

Není to ironické? Kategorický imperativ, tedy určitý morální princip, udělal kus dobré práce k záchraně Kelsenovy pozitivistické teorie práva.³⁷ Zachránil Kelsena, když se zacyklil v logice své vlastní teorie. Jak by mohla pokračovat diskuze Kelsena se želvou? Vezměme, že Kelsen namítne želvě: „Tvoje metoda neomezeného opakování neobstojí v režimu korektního zdůvodňování.“ Želva: „Proč ne?“ Kelsen: „Dopustila ses volního sebe-popření.“ Želva: „Ve smyslu logické inkonzistence?“ Kelsen se hluboce zamyslí a nakonec potichu řekne: „Těžko říct. Spíš ve smyslu kategorického imperativu.“ Želva s vítězným úsměvem: „Aha. Takže důsledné používání tvé morálně indiferentní teorie je nemorální.“ Kelsen se zvýšeným hlasem ukončuje diskuzi: „Ty jsi zneužila moji teorii!“

Zneužit něco znamená použít to k nesprávnému účelu. V jakém smyslu želva zneužila Kelsenovu teorii? Ryzí nauka právní vysvětluje právo jako normativní systém. Konkrétně se snaží zodpovědět otázku: „*Jestliže máme uvažovat právo tak, že vytváří skutečné právní povinnosti, jak má být konstruováno a jak máme uvažovat svůj přístup k němu, aby to bylo možné?*“³⁸ Zodpovězení této těžké teoretické otázky je vlastním účelem Kelsenovy teorie. Želva ale oportunisticky zneužila jeho teorii k tomu, aby se vyhnula své právní povinnosti. Použila Kelsenovu teorii způsobem, který obecně znemožňuje odvozování právních povinností. Můj fiktivní dialog je vystavěn tak, že Kelsen zachránil ryzí nauku právní před Carrollovým regresem. Ale zachránil ji s pomocí morálního principu, čímž ohrozil svůj pozitivistický projekt. Jestliže Kelsen chce zůstat právním pozitivistou, může odkazovat na kategorický imperativ jen jako na vnější standard správného používání své teorie.³⁹ Takový přístup snad může být smysluplný. Uvažme analogii se šachovou hrou. Záměrné porušení šachových pravidel za účelem snadného vítězství je v rozporu s kategorickým imperativem. Co kdyby to dělal každý, že? Ale to neznamená, že kategorický imperativ je prvkem šachových pravidel. Zdá se, že ryzí nauka právní potřebuje návod k použití s varováním: „*Toto je morálně indiferentní teorie práva. Prosím používejte ji pouze v souladu s kategorickým imperativem.*“⁴⁰

³⁶ Lze namítnout, že Carrollův regres je použitelný i proti samotné formulaci obecného zákona. Myslím, že *FUL* se dokáže ubránit svými vlastními zbraněmi. Viz např. SNEDDON, A. A New Kantian Response to Maxim-Fiddling, *Kantian Review*, 2011, Vol. 16, No. 1, s. 67–88.

³⁷ Joseph Raz má podezření, že efektivnost jako nutná podmínka existence právního systému může kompromitovat Kelsenův právní pozitivismus: „*Ostatně, Kelsen považuje právo za existující pouze tehdy, když je efektivní. Nechci tvrdit, že tento fakt vede k nějaké morální povinnosti. Nicméně pokud vede, pak se tím ukazuje nutné spojení mezi právem a morálkou, které nezávisí na obsahu práva.*“ Viz RAZ, J. *The Authority of Law*, 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 298. Věc je ale ještě více překvapivá, než jak si to představoval Raz. Efektivnost jako nutná podmínka existence právního systému, v kombinaci s kategorickým imperativem (morální princip), zachraňuje Kelsenovu teorii před zvrhlostí logikou Carrollova regresu.

³⁸ KLETZER, CH. *The Idea of a Pure Theory of Law*. Oxford: Hart Publishing, 2018, s. 11.

³⁹ Kelsen by mohl namítnout, že kategorický imperativ je morálním principem pouze jako celek. Argumentoval by, že formule obecného zákona sama o sobě nemá morální povahu, ale je formálním principem obecné racionality. Tento výklad je sice neortodoxní, ale asi by našel své podporovatele. Srovnej WOOD, A. *Formulas of the Moral Law*, s. 8.

⁴⁰ Robert Alexy připouští inkorporaci morálních prvků přímo do obsahu základní normy: „*Kelsen má pravdu, když říká,*

Závěr

Představme si frontu ve Starbucks. Petr předběhne ve frontě, protože chce dostat své cappuccino co nejdřív.⁴¹ Lidem ve frontě se to samozřejmě nelíbí. Oprávněně se rozčilují. Někdo zvolá: „Co kdyby to dělal každý?!“ Jiný zabručí: „Tak tohle bych uměl taky.“ Třetí konfrontuje Petra: „Co si o sobě myslíš, frajere?“ Čtvrtý ho doplní: „Zřejmě si myslíš, že je něco víc než my.“ Pátý se přidá: „Nejsi jediný, kdo spěchá.“ Tito lidé nepotřebují studovat Kantovu morální filozofii, aby věděli, proč je předbíhání fronty nemorální. A přesto uvažují v duchu kategorického imperativu. Alespoň v některých případech je kategorický imperativ velmi intuitivní.⁴² Navíc se zdá, že dělá nenápadnou práci i tam, kde morální aspekt není na první pohled zřejmý. Můžeme spekulovat, zda je kategorický imperativ zakódovaný v našem *common sense* ohledně korektního zdůvodňování. Je ale vcelku jisté, že kdyby se někdo v reálné argumentační praxi pokusil dělat logické triky à la Carrollova želva, dopadl by velmi špatně. Jeho pokus bychom ostře odmítli. A možná bychom se mu i pohrdavě vysmáli. Ve prospěch odmítnutí takových triků lze předložit dvojici důvodů: 1) Kdyby to dělal každý, argumentace by ztratila smysl. 2) Nikdo nemá nárok na arbitrární výjimku. Možná neumíme dobře vysvětlit povahu těchto důvodů, ale umíme je spolehlivě používat. Nevím, zda je etika založená na logice, nebo je to naopak. Ani nevím, zda je to dobře položená otázka. V hlubokých vodách normativního myšlení je špatná viditelnost. Naštěstí, lidé nemusí být odborníky na etiku, ani na logiku, aby pochopili to, co opravdu potřebují chápat.

že když máme od zjištění, že něco je stanovené a účinné, přejít ke zjištění, že něco je právně platné nebo právně závazné, musíme předpokládat základní normu. Tato základní norma ale nemusí mít obsah Kelsenovy základní normy. Může obsahovat morální prvky, které zohledňují argument neprávem.“ Viz ALEXY, R. *Begriff und Geltung des Rechts*, s. 185–186.

⁴¹ STOHR, K. *Choosing Freedom: A Kantian Guide to Life*. Oxford: Oxford University Press, 2022, s. 43.

⁴² Ve skutečnosti, aplikace formule obecného zákona není triviální záležitost, protože vyžaduje správnou formulaci maximy jednání. Viz např. McCARTHY, R. False Negatives of the Categorical Imperative. *Mind*. 2015, Vol. 124, Issue 493, 2015, s. 177–200.

One Principle to Rule them All

Tomáš Sobek (<https://orcid.org/0000-0003-1097-2009>)

Abstract: The text deals with the applicability of the categorical imperative in contexts that are considered morally indifferent. When someone opportunistically avoids inferring a conclusion because the conclusion doesn't please them, it's a moral rather than a logical fault. Such a moral fault can be well explained by the categorical imperative. Kelsen considered the validity of a norm as its bindingness. But his theory allows the addressees of norms a similar logical trick to avoid inferring their legal obligation. The use of this trick again is not a logical but a moral fault. This moral fault can also be explained by the categorical imperative. But the use of the services of the categorical imperative challenges Kelsen's legal positivism.

Keywords: Immanuel Kant, Hans Kelsen, categorical imperative, basic norm